

ПІДРУЧНИК З МІЖНАРОДНОГО ПРАВА XXI СТОЛІТТЯ¹

О. МЕРЕЖКО

*доктор юридичних наук, професор
(Академія ім. А. Ф. Моджевського)*

Написання підручника з міжнародного права є надзвичайно складним і одночасно дуже відповідальним завданням. Складність цього завдання полягає в тому, що авторам підручника дуже важко подати обширний і іноді навіть суперечливий матеріал міжнародного права таким чином, щоб він мав у міру стислий характер й одночасно був досить простим і ясным для розуміння студентів, які починають вивчати міжнародне право. Іншими словами, дуже важливо, щоб підручник давав справжні міжнародно-правові знання, формуючи в свідомості читача досить чітку й несуперечливу картину системи міжнародного права, а не заплутував у надлишку другорядних деталей. Крім того, у самій науці сучасного міжнародного права як і раніше залишається безліч питань, які досі не знайшли однозначних відповідей, у зв'язку з чим перед авторами підручників неминуче виникає дилема стосовно того, як викласти ці питання в досить доступній для читача формі, не ігноруючи при цьому їх складності. Тобто буває вельми складно в рамках підручника викласти міжнародно-правовий матеріал у стилі «просто про складне». На нашу думку, написання хорошого підручника з міжнародного права вимагає великих зусиль і більш високого професійного та наукового рівня, ніж написання наукової монографії, оскільки при написанні підручника завжди потрібно мати на увазі специфіку доволі широкої читацької аудиторії.

Стосовно великої відповідальності, яка лежить на авторах підручника, то вона пов'язана з тим, що, як правило, підручник — це перше інформаційне джерело про міжнародне право в житті студента-юриста, завдяки якому в його свідомості формується перше, і тому досить стійке, уявлення про цю галузь правознавства. Вплив підручника в житті людини можна порівняти з ефектом «імпринтингу» в психології.

На цьому тлі підручник з міжнародного права, написаний провідними українськими вченими — професором Л. Тимченком та його учнем доцентом В. Кононенком — не тільки відповідає вищезгаданим вимогам, але також є справжньою подією в науковому житті України. Слід згадати, що професор

¹ Тимченко Л. Д., Кононенко В. П. Міжнародне право : підручник. — К. : Знання, 2012. — 631 с.

Л. Тимченко є не лише автором відомої монографії про правовий статус Арктики, яка опублікована англійською мовою і увійшла в міжнародний науковий обіг, але також автором першого в незалежній Україні підручника з міжнародного права, що заслужив високу оцінку серед студентів і викладачів не тільки в Україні, але й за її межами. Доцент В. Кононенко, зі свого боку, є відомим фахівцем у сфері діяльності Європейського суду з прав людини, а також практикуючим адвокатом, який виграв ряд справ у цьому Суді. Коротко кажучи, рецензований підручник являє собою результат вдалого творчого співробітництва одних з кращих українських знавців теорії і практики сучасного міжнародного права.

Надзвичайно важливим є й те, що автори підручника врахували та проаналізували новітні тенденції розвитку міжнародного права. Наприклад, вони звернули увагу на появу нового основного принципу сучасного міжнародного права — принципу надання допомоги ООН у її діяльності (с. 99), на який рідко звертають увагу в літературі з міжнародного права, незважаючи на те, що обґрунтувати існування цього принципу можна на підставі тексту Статуту ООН. Автори також не залишили без уваги таке нове явище в міжнародному житті, як кібербезпека, яке в майбутньому буде набувати все більшого значення, а також згадали проблематику створення «політики міжнародного права».

Цікавий і оригінальний уже навіть сам епіграф до підручника — слова Ісуса Христа з «Нагірної проповіді» про миротворців, які «будуть наречені Синами Божими» (Євангеліє від Матвія 5:9). Тим самим автори дуже точно вловили головне завдання юристів-міжнародників і міжнародного права загалом — миротворчість.

Автори підручника визначають міжнародне право в якості системи юридичних норм, які регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права і створюються шляхом узгодження позицій учасників цих відносин і забезпечуються в разі потреби індивідуальним або колективним примусом (с. 19). Таким чином, автори відходять від радянської концепції «узгодження волі» держав у якості основи міжнародного права. На нашу думку, авторська теорія «узгодження позицій» у даному контексті більш обґрунтована і логічна, оскільки поняття «воля держави» — поняття скоріше метафізичне, аніж реальне.

Один із найбільш цікавих прикладів того, як автори підручника коректно вирішують складні та спірні питання науки та практики міжнародного права — проблема міжнародної правосуб'єктності індивідів (фізичних осіб). Так, автори підручника, сумлінно представивши різні підходи до цього складного питання на прикладі конкретних рішень міжнародних судових органів, висловлюються на користь тієї точки зору, що за певних обставин індивід може вважатися суб'єктом міжнародного права.

Як відомо, противники визнання міжнародної правосуб'єктності індивіда вельми часто посилаються для обґрунтування свого підходу на той аргумент, що, мовляв, індивід не бере участь у міжнародній правотворчості. Автори ж підручника пропонують свою аргументацію у зв'язку з цим питанням, яка нам

здається досить переконливою. Так, на думку авторів, фізична особа, наприклад, у галузі практики Європейського суду з прав людини, здійснює свою автономну волю, не залежну від зовнішніх факторів: самостійно приймає рішення про подачу заяви до Європейського суду з прав людини, встановлює вимоги до держави, відкликає заяву або укладає мирову угоду. Як підкреслюють автори, якщо взяти до уваги, що мирова угода досягається шляхом взаємних поступок, тобто «узгодження позицій» сторін спору, то можна говорити про те, що «фізична особа-заявник у цьому випадку є учасником створення норми міжнародного права» (с. 70). Як нам видається, ця думка авторів має велике значення і вказує на ту важливу тенденцію розвитку сучасного міжнародного права, у світлі якої відбувається відхід від застарілої теорії, згідно з якою міжнародне право — це винятково «міждержавне право», на користь визнання того, що міжнародне право поступово демократизується, у результаті чого відбувається усвідомлення і прийняття міжнародної правосуб'єктності індивіда. Іншими словами, у цьому твердженні авторів ми бачимо підтвердження тези про те, що міжнародне право поступово рухається від «державоцентричної» моделі в сторону «антропоцентричної» моделі. Тим самим індивід поступово стає в центр міжнародно-правового регулювання, а гідність людини стає однією з найвищих цінностей міжнародного правопорядку. Мабуть, не випадково і те, що автори підручника, представляючи різні галузі міжнародного права, ставлять міжнародний захист прав людини та основних свобод відразу після права міжнародних договорів.

Інші галузі міжнародного права також розкриті авторами таким чином, щоб дотриматися необхідного балансу між лаконічністю і змістовністю. Навіть такі складні галузі міжнародного права, як міжнародне морське право, міжнародне повітряне та космічне право, пояснюються так, що читач, загалом не знайомий з технічною стороною справи, може скласти адекватне уявлення про принципи цих галузей міжнародного права.

Загалом, підручник поєднує глибину розробки проблем міжнародного права з ясним, чітким і приємним стилем викладу, завдяки чому у читача формується цілісне уявлення про міжнародне право, його поняття, інститути та принципи. Підручник добре структурований, і кожен розділ завершується контрольними питаннями та завданнями, які допомагають читачеві краще засвоїти прочитаний матеріал, а також самостійно поміркувати над деякими спірними питаннями теорії і практики міжнародного права. Крім того, автори наприкінці кожного розділу вказують перелік найбільш значущих для теми розділу джерел у літературі з міжнародного права.

Потрібно відзначити, що автори підручника у своєму викладі основних питань міжнародного права встановили оптимальний баланс з точки зору аналізу наукових джерел, нормативного матеріалу та судової практики (як міжнародної, так і практики національних судів). Важливо і те, що їм вдалося у своєму підручнику адекватно представити вітчизняну науку міжнародного права, завдяки чому помітні найбільш цікаві та оригінальні риси української школи міжнародного права.

На нашу думку, підручник професора Л. Тимченка і доцента В. Кононенка може викликати значний інтерес до міжнародного права у читачів і стати гарним імпульсом для подальшого самостійного вивчення цієї важливої і цікавої галузі юридичних знань.

На закінчення нашого аналізу підручника з міжнародного права залишається відзначити, що саме його ми будемо рекомендувати своїм студентам як основне джерело знань із цієї галузі правознавства у процесі викладання відповідного курсу.